

ЄІ І ÑÒÈÒÓÖ²ÉÍ ² ĀĀĀĀÍ Ò² ÓÊĀĀÍ ÑŪÊĪ - ĀĀĀĀĀĀĒ
ÒĀ ØĒΒŌĒ ˆŌ Ō²Í ĀÍ ÑĪ ĀĪ ĀĪ ÇĀĀĀÇĪ Ā×ĀÍ Í Β

Висвітлено взаємозв'язок конституційних повноважень держави з обсягами їх фінансового забезпечення. Охарактеризовано роль державних видатків на різних етапах державотворення. Визначено закономірності та тенденції зростання обсягів бюджетного фінансування в пост-індустріальному суспільстві.

The relationship of the constitutional authority of the state with the quantity of its financial support was outlined. The role of public expenditures in various stages of nation-building was characterized. The regularities and trends of the growing of budget financing in post-industrial society are defined.

Виконання державою покладених на неї функцій і завдань залежить від рівня їх фінансування та ефективності використання виділених коштів. Обсяг повноважень державної влади визначається повнотою їх конституційного закріплення. Багатовікова історія державотворення свідчить, що обсяги бюджетного фінансування формуються під впливом потреб суспільства, які реалізуються через державну політику фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Проблема ефективності фінансового забезпечення виконання загальнодержавних функцій і завдань передусім полягає у суспільному виборі формату співвідношення між ринковим і державним секторами національної економіки. При цьому для різних історичних періодів характерні різні погляди на роль держави у життєдіяльності суспільства. З метою їх всебічної оцінки доцільно проаналізувати еволюцію західних теорій державних фінансів, а також окреслити основні тенденції формування ефективної моделі бюджетних видатків в умовах демократизації суспільства на засадах суспільного вибору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених висвітленню питань фінансового забезпечення виконання конституційних повноважень держави, свідчить про вагомий науковий інтерес вітчизняних і зарубіжних вчених до вивчення цієї проблематики. У працях В. Базилевича, С. Булгакової, О. Василика, В. Дем'янишина, М. Карліна, О. Кириленко, В. Ковальова, І. Луніної, Ц. Огня, В. Опаріна, К. Павлюк, Ю. Пасічника, Г. Поляка, В. Федосова, С. Юрія та низки інших ґрунтовно окреслено місце та роль бюджетного перерозподільчого механізму в системі фінансування суспільних благ і послуг. Водночас динамічний розвиток національної економіки і соціальної сфери вимагають розширення чинних наукових напрацювань в контексті підвищення ефективності здійснення державних видатків на основі врахування об'єктивних законів і закономірностей розвитку суспільства.

Метою наукового дослідження є теоретична концептуалізація та прагматична оцінка місця і ролі бюджетних видатків у системі фінансування суспільних благ і послуг на різних етапах розвитку ринкової економіки, визначення основних тенденцій видаткової складової бюджетного перерозподільчого механізму в умовах демократизації всього комплексу суспільних відносин.

На різних етапах державотворення діяльність державних інституцій визначалася передусім потребами соціально-економічного розвитку суспільства. Залежно від стратегії суспільного відтворення, соціальних, політичних, оборонних, управлінських, економічних пріоритетів визначалися межі та сфера державного регулювання, що супроводжувалося адекватним звуженням чи розширенням конституційних урядових повноважень, обґрунтованим вибором між прямим та опосередкованим втручанням держави в економічні процеси, оптимальним поєднанням частки індивідуальних і суспільних благ, виробленням критеріїв якісної оцінки суспільного добробуту.

Розвиток теорії суспільного вибору в умовах демократичного середовища нерозривно пов'язаний з теорією суспільного добробуту (засновник В. Парето) і теорією фіскального обміну «податки-блага» (засновники: К. Вікселль, Е. Ліндаль, Дж. Б'юкенен) [4, с. 77].

На думку О. Василика, центральне місце в наукових дослідженнях сучасних фінансистів посідають ідеї спрямування та використання фінансів для досягнення суспільного блага, яке має забезпечуватися за допомогою демократичних інститутів держави та політичної волі правлячих еліт. Обов'язковою умовою для цього є розвиток приватного підприємництва та ефективних державних структур, що мають достатній фінансовий потенціал. Основу нинішніх наукових досліджень становить глибокий аналіз сучасності, який має визначати недоліки системи і збудувати її з урахуванням інтересів більшості у суспільстві, тобто з огляду на вимоги теорії суспільного добробуту [5, с. 53–54].

Розвиваючи теоретичне підґрунтя сучасних теорій добробуту в ринковій економіці теорій добробуту, Р. Масгрейв окреслив такі основні економічні функції держави:

1. Алокаційна – полягає у впливі бюджетної політики на розподіл виробничих факторів внаслідок надання суспільних послуг.

2. Дистрибутивна – забезпечує коригування розподілу доходів і майна.

3. Стабілізаційна – ґрунтується на застосуванні бюджетних важелів сприяння зайнятості населення, стабілізації цін, економічного зростання [23, с. 5–6].

До заслуг Р. Масгрейва необхідно також зарахувати емпіричну систематизацію інструментів державного впливу на розподіл обмежених економічних ресурсів (рис. 1).

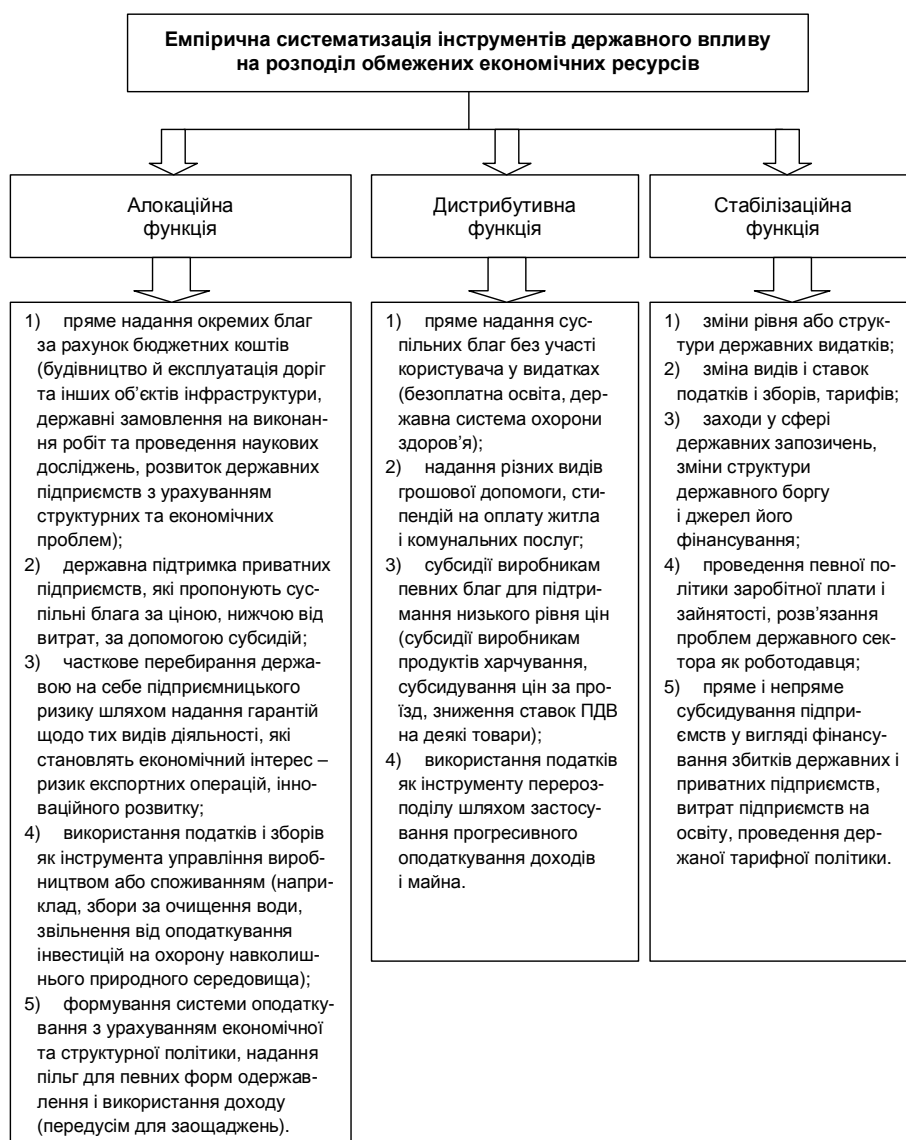

Рис. 1. Інструменти та механізми реалізації економічних функцій держави

Джерело: складено автором на основі [7, с. 91–94].

Водночас за певних обставин виконання державою задекларованих нею функцій і завдань може набувати різновекторного спрямування. Своєю чергою це вимагає координації прямих та опосередкованих методів централізованого втручання в економічну, соціальну, політичну, управлінську, оборонно-убезпечуючу, міжнародну, інші сфери суспільної життєдіяльності. У багатьох випадках однакові важелі можуть бути використані для вирішення різних завдань. Зокрема, надання субсидій доволі часто є не лише інструментом досягнення алокаційного результативного ефекту, а й механізмом виконання дистрибутивної та стабілізаційної функцій. Нерідко між виконанням кожної з трьох функцій існують певні взаємозв'язки. Наприклад, досягнення оптимального розподілу народногосподарських ресурсів (алокаційна функція) залежить від розподілу доходів, оскільки при зміні рівня індивідуальних доходів змінюється структура споживання. Внаслідок цього розподіл доходів залежить від стабільності загальноекономічної ситуації в країні, отже від того, наскільки окремих економічних суб'єктів торкнулися безробіття та інфляція. Зниження податків, націлене на забезпечення умов економічного зростання, може бути оформлене дуже різними способами з позицій реалізації політики розподілу доходів. Отже, для країн з трансформаційною економікою відповідь на запитання про те, виконання яких завдань є прерогативою уряду, а для яких перевага має надаватися використанню ринкових механізмів, залежить і від того, які інструменти є ефективнішими для досягнення цілей суспільства [8, с. 52–53].

В умовах сьогодення фінансове забезпечення вітчизняних демократичних механізмів суспільного вибору визначається не лише фінансовою моделлю суспільства, а й низкою інших чинників, зумовлених як непослідовністю ринкових перетворень, так і наслідками впливу світової фінансової кризи.

В. Опарін, емпірично досліджуючи проблему організації фінансових відносин у суспільстві, обґрунтував вчення про фінансову модель країни з позицій фінансового забезпечення відтворювального процесу та встановлення пропорцій між індивідуальним і суспільним споживанням. Відштовхуючись від місця та ролі держави на стадіях первинного фінансового розподілу та перерозподілу, він запропонував класифікувати фінансові моделі так [9, с. 116–127]:

1. За послідовністю (з позицій участі держави) розподілу ВВП:
 - 1.1. Фінансова модель адміністративної економіки (рис. 2);
 - 1.2. Фінансова модель ринкової економіки (рис. 3).
2. За рівнем державної централізації ВВП:
 - 2.1. Американська модель із незначною централізацією (25–30%);
 - 2.2. Західноєвропейська із поміркованою централізацією (35–45%);
 - 2.3. Скандинавська із високим рівнем централізації (45–55%).

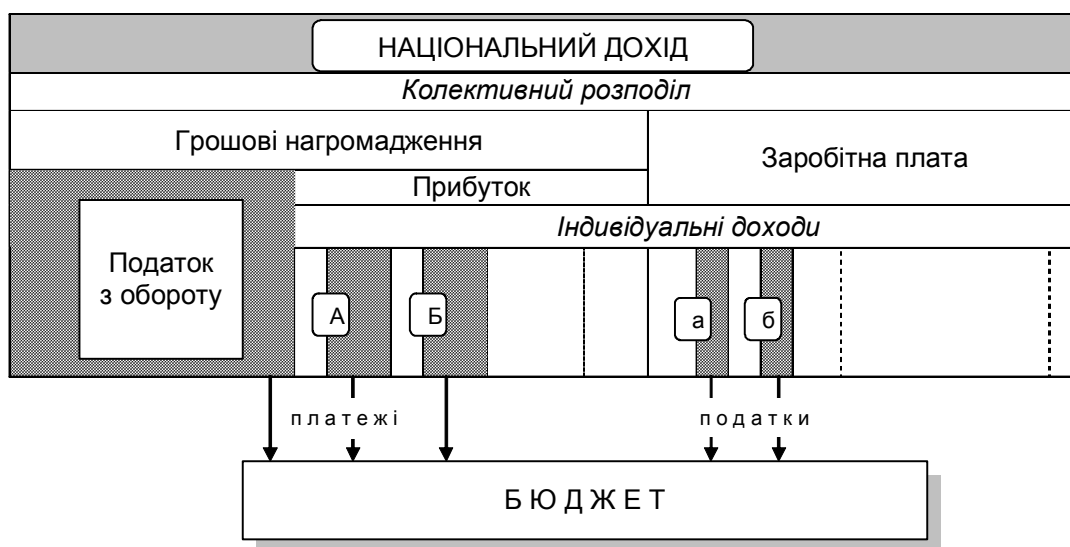

Рис. 2. Фінансова модель адміністративної економіки [9, с. 118]

На основі порівняння схем розподілу національного доходу в адміністративній та ринковій економіках, які відповідно наведені на рис. 2 та рис. 3, можна зробити певні узагальнення щодо організації фінансових відносин на всіх стадіях перерозподільчого процесу з метою формування

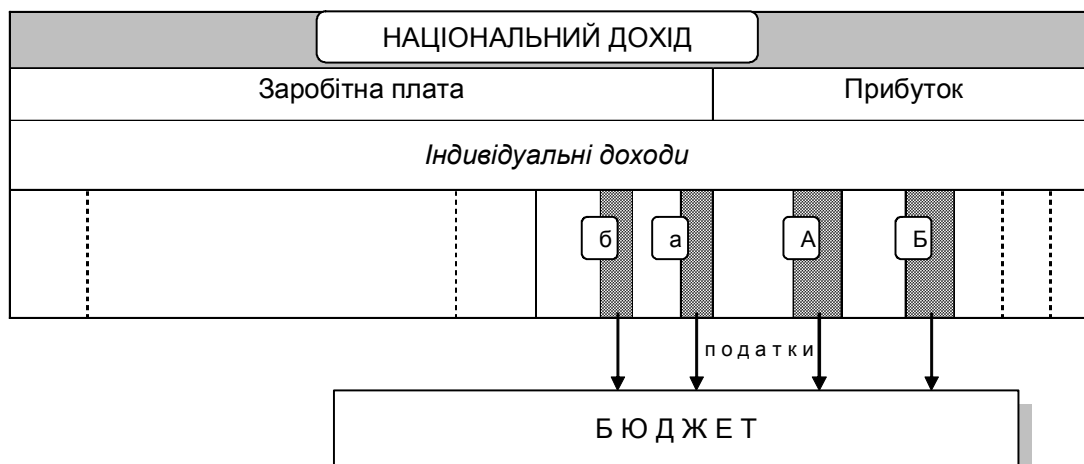

Рис. 3. Фінансова модель ринкової економіки [9, с. 120]

централізованої фінансової бази держави та її подальшого використання на фінансування суспільних благ і послуг, а саме:

1. У плановій економіці з адміністративними методами народногосподарського управління переважна частина державних доходів формувалася на стадії первинного фінансового розподілу у вигляді централізованого чистого доходу держави – податку з обороту, а також шляхом мобілізації до бюджету спеціальних платежів і частини децентралізованого чистого доходу держави – прибутку державних підприємств. Внаслідок застосування такого гіпертрофованого механізму одержавлення новоствореної вартості частка заробітної плати порівняно з грошовими нагромадженнями залишалася вкрай низькою.

2. Фінансова модель ринкової економіки пройшла тривалий історичний шлях розвитку. Сутність її дуже проста і логічна: спочатку вартість реалізованого національного доходу розподіляється між власниками засобів виробництва, які отримують прибуток, і найманими працівниками, трудові зусилля яких адекватно компенсуються величиною нарахованої заробітної плати. Держава отримує свої доходи й формує бюджет переважно на основі перерозподілу вказаних первинних доходів. Ринковий механізм макроекономічного фінансового розподілу ліквідує низку недоліків адміністративної фінансової моделі, а саме: по-перше, прозорості набуває не лише рівень доходів окремо взятих юридичних і фізичних осіб, а й їхній внесок у формування національного доходу; по-друге, достовірно визначається рівень оподаткування, оскільки кожний платник точно знає, скільки він заробляє і скільки віддає на суспільні потреби; по-третє, чітко фіксуються стимули до зростання доходів на основі нарощування виробництва і підвищення продуктивності праці.

3. Україна, отримавши статус країни з ринковою економікою, все ж не пододала наповнених пост-адміністративним змістом методів розподілу й перерозподілу національного доходу і забезпечення на цій основі державного фінансування потреб розширеного відтворення і соціальних послуг. З огляду на це залишаються невирішеними дві групи проблем. Перша полягає в обмеженому забезпеченні підприємств фінансовими ресурсами для потреб розвитку: власного капіталу недостатньо, бюджетні можливості вкрай незначні й обмежені, а розвинутого фінансового ринку й досі не створено. Друга пов'язана з функціонуванням соціальної сфери: з одного боку, через обмеженість бюджетних ресурсів держава неспроможна повноцінно профінансувати функціонуючу мережу установ невиробничої сфери, з іншого – низький рівень доходів домогосподарств та зuboжіння окремих верств населення скорочують можливості надання суспільних благ і послуг на комерційній основі [9, с. 117–120].

Невідповідність форми і змісту вітчизняного ринкового фінансового механізму є однією із найвагоміших перешкод на шляху реалізації бюджетної доктрини соціальної, правової, демократичної держави (такий статус України як суверенної і незалежної держави визначено ст. 1 Конституції України). На зразок інших країн із соціально орієнтованою економікою, Конституцією України задекларовано широкий спектр прав, свобод, обов'язків громадян, спрямованих на підвищення суспільного добробуту (рис. 4).

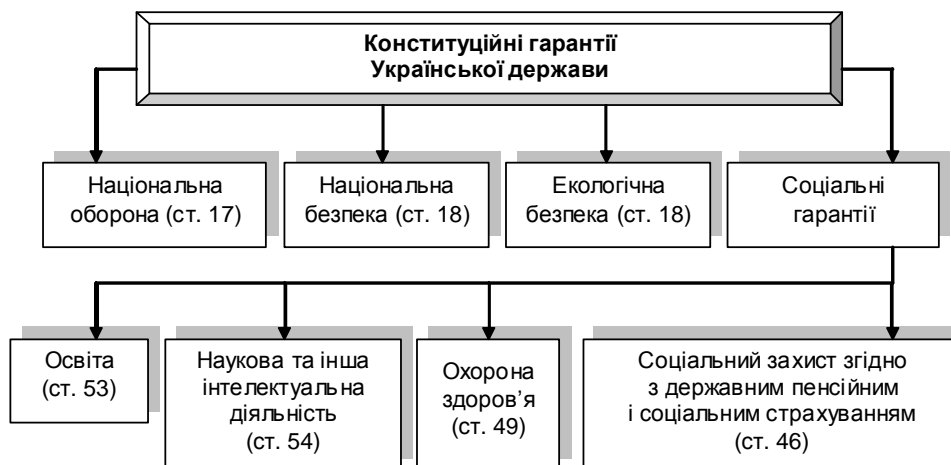

Рис. 4. Основні конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні

Джерело: складено автором на основі [10].

Окреслений на рис. 4 перелік конституційних гарантій є типовим для демократичного суспільства і далеко не вичерпним (це стосується не лише країн з розвинутою економікою добробуту, а й України як суб'єкта світової глобалізації). Значно важливішим є питання державної участі у забезпеченні виконання вказаних прав і свобод шляхом здійснення державної фінансової політики. Українські науковці наполягають на розбудові фінансової моделі з поміркованою централізацією ВВП, притаманною країнам Західної Європи, керуючись такими аргументами:

1. Вказана модель хоча б відносно відповідає фінансовій ситуації в Україні: з одного боку, доволі багато людей потребує фінансової підтримки від держави, з іншого – усіх забезпечити немає можливості. Тому поряд із державною соціальною сферою, прискорено розвиваються і комерційні засади функціонування освіти, медицини, культури.

2. Західноєвропейська модель формує і достатні соціальні гарантії, і забезпечує належні стимули до продуктивної діяльності, що вкрай важливо для нашої країни.

3. Україна заявила про свій намір вступити до Європейського Союзу, а в переважній більшості його країн і в середньому по ЄС податкове одержавлення ВВП становить близько 40% (в Україні цей показник є нижчим, про що свідчать дані табл. 1). Впроваджуючи європейські політичні, гуманітарні, культурні та інші стандарти, очевидно, не потрібно забувати і про фінансові орієнтири євроінтеграції [9, с.126–127].

Таблиця 1

Динаміка суми і частки у ВВП доходів і видатків Зведеного бюджету України

Показники	Одиниця виміру	РОКИ				
		2008	2009	2010	2011	2012
1. ВВП	млрд. грн.	948,1	913,3	1094,6	1314,0	1408,9
2. Доходи Зведеного бюджету України	млрд. грн.	298,0	273,0	314,5	398,6	445,5
3. Видатки Зведеного бюджету України	млрд. грн.	309,2	307,4	377,8	416,9	492,6
4. Рівень перерозподілу ВВП через Зведений бюджет України	%	31,4	29,9	28,7	30,3	31,6
5. Співвідношення видатків Зведеного бюджету України та ВВП	%	32,6	33,7	34,5	31,7	35,0

Джерело: складено та розраховано автором на основі [11].

Як видно з табл. 1, рівень перерозподілу ВВП через бюджетну систему в Україні за числовими параметрами більше відповідає американській фінансовій моделі при одночасному декларуванні західноєвропейської системи ранжування конституційних видаткових повноважень (табл. 2). Реалізація соціальної доктрини держави вимагає пошуку відповідних джерел бюджетного фінансування, передусім за рахунок підвищення ефективності фіскальної політики, збільшення бази оподаткування шляхом розширення обсягів підприємницької діяльності, активізації ділової активності тощо. Зосередимо увагу на висвітленні особливостей сучасної бюджетної стратегії і тактики у сфері фінансування суспільних благ і послуг.

Таблиця 2

Ранжування бюджетних пріоритетів в Україні та країнах ЄС

Україна	ЄС–15	ЄС–10
1. Соціальний захист і соціальне забезпечення	1. Соціальний захист	1. Соціальний захист
2. Освіта	2. Охорона здоров'я	2. Освіта
3. Економічна діяльність	3. Освіта	3. Економічна діяльність
4. Охорона здоров'я Загальнодержавні функції	4. Економічна діяльність	4. Охорона здоров'я
5. Громадський порядок, безпека та судова влада	5. Загальні державні послуги	5. Загальні державні послуги
6. Житлово-комунальне господарство	6. Громадський порядок і безпека	6. Громадський порядок і безпека
7. Оборона	7. Оборона	7. Оборона
8. Духовний і фізичний розвиток	8. Культура, релігія, відпочинок	8. Утримання і розвиток житлово-комунального господарства Культура, релігія, відпочинок
9. Охорона навколишнього природного середовища	9. Утримання і розвиток житлово-комунального господарства	9. Охорона навколишнього середовища
	10. Охорона навколишнього середовища	

Джерело: [12, с. 242].

Від середини ХХ ст. донині спостерігається динамічне зростання як абсолютних, так і відносних показників бюджетного фінансування. Вітчизняними вченими на основі емпіричної систематизації досліджень західної фінансової науки окреслені такі передумови такого зростання:

1. Підвищення якісної складової споживчих уподобань населення в результаті індустріалізації та урбанізації, а також пов'язаного з цим підвищення середньодушового доходу.

2. Дія «Закону Вагнера» – з розвитком суспільних відносин роль держави у розподільчих процесах і регулюванні економічного й соціального розвитку зростає, що позначається на збільшенні бюджетних видатків.

3. Нарощування «ефекту заміщення» згідно з гіпотезою Пікока–Вайзмена, за якою великомасштабні кризи посилюють терпимість громадськості до вищих норм оподаткування, після яких бурхливі витрати компенсують різницю між старими й новими рівнями надходжень, тобто витрати зростають для поглинання наявних ресурсів;

4. Функціонування та розвиток держави добробуту, адже доки триває економічне зростання, уряд перебуває під зростаючим політичним тиском вимог вирівняти розподіл багатства і послуг. Тому держава мусить надавати усім рівень послуг, який би відповідав тому рівневі, котрий одержують багаті члени суспільства.

5. Ідея фіскальної ілюзії – обґрунтовує причину зростання урядових видатків, яка полягає в тому, що незнання або відсутність інтересу не дає змоги платникам податків усвідомити фінансовий тягар оподаткування їхнього доходу чи багатства. Крім того, платник не поінформований про рішення щодо державних видатків.

6. Порівняно високі витрати на надання суспільних послуг. Тенденцію зростання підвищеними темпами витрат у сфері надання суспільних послуг теоретично дослідив У. Баумол, поєднавши зростання урядових видатків із труднощами у підвищенні продуктивності надання цих послуг. Характеризуючи теорію У. Баумола в контексті взаємозв'язку продуктивності суспільних послуг із зростанням видатків, Дж. Б'юкенен зокрема зазначає: коли сили економічного зростання є такими, що продуктивність у приватному секторі зростає швидше, ніж у державному, витрати на суспільні послуги зростатимуть [13, с. 201]. Якщо це диференціальне зростання продуктивності в обох секторах поєднується з низькою ціною еластичністю попиту на суспільні послуги, сукупні витрати на них зростатимуть пропорційно до національного продукту.

7. Особливості і недоліки процесів прийняття відповідних рішень в умовах представницької демократії – тиск і контриск різних лобістських груп, спрямований на одержання розподільчих вигод, приводить у рух державний апарат і генерує державні видатки (модель Г. Бекера).

8. Теорія виникнення груп, об'єднаних інтересами (розроблена М. Ольсоном), яка серед чинників державних витрат розглядає засоби задоволення груп з певними інтересами [14, с. 84–97].

Отже, всі окреслені вище фактори вказують на безальтернативність зростання державних видатків, передусім здійснених за рахунок коштів державного бюджету. Водночас постіндустріальному періоду розвитку світової економіки властиве випереджаюче зростання видаткових повноважень держави порівняно з наявними фінансовими можливостями їх фінансового забезпечення. На наш погляд, основна причина цього – зниження реального ВВП, зумовленого загостренням суперечностей ринкового господарства на окремих етапах відтворювального економічного циклу (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка темпів приросту реального ВВП

Найменування країн	РОКИ				
	2008	2009	2010	2011	2012
Світ	2,8	-0,6	4,8	4,2	4,5
США	0,0	-2,6	2,6	2,3	3,0
Німеччина	1,0	-4,7	3,3	2,0	2,0
Японія	-1,2	-5,2	2,8	1,5	2,0
Китай	9,6	9,1	10,5	9,6	9,5
Франція	0,1	-2,5	1,6	1,6	1,8
Росія	5,2	-7,9	4,0	4,3	4,4
Індія	6,4	5,7	9,7	8,4	8,0
Нідерланди	1,9	-3,9	1,8	1,7	1,7
Польща	5,0	1,7	3,4	3,7	3,9
Чехія	2,5	-4,1	2,0	2,2	3,5
Угорщина	0,6	-6,3	0,6	2,0	3,0
Естонія	-5,1	-13,9	1,8	3,5	3,4
Румунія	7,3	-7,1	-1,9	1,5	4,4
Греція	2,0	-2,0	-4,0	-2,6	1,1
Іспанія	0,9	-3,7	-0,3	0,7	1,8
Ірландія	-3,5	-7,6	-0,3	2,3	2,4
Португалія	0,0	-2,6	1,1	0,0	0,6
Україна	2,1	-15,1	3,7	4,5	4,8

Джерело: складено автором на основі [15, с. 8].

Не була винятком і остання глобальна світова фінансова криза, поштовхом до якої стала іпотечна криза 2008 р. у США, зумовлена штучним нарощуванням кредитних ресурсів, іншими сучасними перерозподільчими технологіями приросту фіктивного капіталу, що швидко поширилася на країни Європи та Азії. Чергові дестабілізаційні зрушення у ринковому механізмі привели до активізації ролі держави як інституційного гаранта врегулювання економічних суперечностей і диспропорцій. Здійснюючи вплив на економіку, уряд має сконцентрувати свою діяльність на вирішенні низки таких пріоритетних завдань:

- 1) досягнення стійкого і сталого економічного зростання;
- 2) стабілізації цін на товари і послуги першої необхідності;
- 3) забезпечення повної зайнятості працездатного населення;
- 4) досягнення необхідного мінімального рівня доходів населення;
- 5) створення системи соціального захисту громадян, передусім пенсіонерів, інвалідів та інших малозабезпечених верств населення;
- 6) збалансування експортно-імпортних грошових потоків від здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Провідну роль у вирішенні поставлених завдань відіграє бюджетний механізм, сфера впливу якого на процес розширеного відтворення в умовах сьогодення набуває все більших масштабів і охоплює такі бюджетні важелі та стимули:

- 1) бюджетне субсидування залежно від пріоритетів галузевого розвитку національної економіки та соціальної сфери;
- 2) державні інвестиції в економічну діяльність;
- 3) пряме субсидування суб'єктів господарювання шляхом їх дотування та кредитування;
- 4) застосування грошово-кредитних обмежень, таких як регулювання цін, обмеження кредитування, здійснення валютного контролю тощо;
- 5) ліцензування окремих видів підприємницької діяльності, виробництва й споживання окремих видів товарів і послуг;
- 6) законодавче регулювання торговельної діяльності стосовно стандартизації продукції, застосування державного арбітражу, запровадження антитрестовського законодавства;
- 7) фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт;
- 8) здійснення податкової політики.

Видатки бюджету як інструмент антикризового регулювання не можна розглядати відокремлено від іншої складової бюджету – його доходів, які формуються здебільшого за рахунок податкового методу одержавлення частини вартості ВВП. Оптимальне поєднання фіскальної, фінансово забезпечуючої, регулюючої природи бюджету є запорукою ефективної державної фінансової політики. Водночас методи реалізації останньої на різних етапах соціально-економічного розвитку держави загалом та ринкових трансформацій зокрема можуть істотно відрізнятися залежно від цілей, потреб та пріоритетів суспільного вибору.

Література

1. Кейнс Дж. М. *Общая теория занятости, процента и денег* / Дж. М. Кейнс. – М. : Прогресс, 1978. – 494 с.
2. Поляк Г. Б. *Финансы : учеб.* / Г. Б. Поляк. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 703 с.
3. *Финансы : учеб.* / С. А. Белозеров, Г. М. Бродский, С. Г. Горбушина [и др.] ; отв. ред. В. В. Ковалев. – 3-е изд. [перераб. и доп.]. – М. : Проспект, 2013. – 928 с.
4. *Фінанси : підруч.* / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
5. Василик О. Д. *Теорія фінансів : підруч.* / О. Д. Василик. – К. : НІОС, 2000. – 416 с.
6. *Финансы : учеб. [для вузов] / под. ред. М. В. Романовского, О. В. Врублевской, Б. М. Сабантти.* – М. : Перспектива, Юрайт, 2000. – 520 с.
7. Musgrave R. A. *Die Öffentliche Finanzen in Theorie und Praxis* / R. A. Musgrave, P. B. Musgrave, L. Kullmer. – Tübingen : Mohr, 1994. – Bd. 1. – 287 s.
8. Луніна І. *Державні фінанси України в перехідний період : моногр.* / І. О. Луніна. – Харків : Форт, 2000. – 296 с.

9. Опарін В. М. *Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : моногр. / В. М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2005. – 240 с.*
10. Конституція України від 28.06.1996р. № 254к/96 – ВР [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – (Офіційний сайт Верховної Ради України). – Режим доступу :[http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main/cgi?nrag=254%EA%F96-%E%FO](http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nrag=254%EA%F96-%E%FO). – (Законодавча база).
11. Веб-портал Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.treasury.gov/maik/uk/doccatalog/list?currDir=147499@@documentList_sting=1.
12. *Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку : в 3 т. / за ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка. – К. : Фенікс, 2008. – Т. 1 : Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації. – 2008. – 468 с.*
13. Nowotny E. *Der Öffentliche Sektor: Einführung in die Finanzwissenschaft – 3, neubearb. und erw. Aufl / E. Nowotny. – Berlin ; Heidelberg ; New York u.a. : Springer, 1996. – 690 S.*
14. Павлюк К. В. *Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України / К. В. Павлюк. – К. : НДФІ, 2006. – 584 с.*
15. Ярошенко Ф. О. *Бюджетні дефіцити як інструмент посткризового відновлення світової економіки / Ф. О. Ярошенко // Фінанси України. – 2011. – С. 3–12.*